

Eric Hobsbawm

På kurs mot revolutionen – Ryssland

Ur E Hobsbawm: *Imperialismens tidsålder*, s 379-90

[I detta bokutdrag behandlar den brittiske historikern utvecklingen i Ryssland, från 1800-talet mitt fram till 1914, dvs 1:a världskriget. Under dessa år genomgick Ryssland stora förändringar och kriser: förlusten i Krimkriget (1854-56), omfattande terrorism (narodnikerna lyckades mörda tsaren 1881), jordbrukskris och hungersnöd (1891), snabb industrialisering och växande stridbar arbetarrörelse, ett förödmjukande nederlag i krig med Japan (1904-05) och revolutionsgenrepet 1905. Kort sagt handlar det om hur det kom sig att de ekonomiska, sociala och politiska förutsättningarna för revolutionen 1917 mognade i Ryssland. Se även lästipsen efter artikeln.]

Det finns historiker som anser att Ryssland, som upplevde den kanske allra snabbaste ekonomiska utvecklingen mot slutet av 1800-talet, skulle ha fortsatt sitt framåtskridande och utvecklats till ett blomstrande liberalt samhälle, om inte denna utveckling hejdats av en revolution, som kunde ha undvikits om inte Första världskriget hade varit. Ingen teori torde ha förefallit samtiden mer otrolig än denna. Om det fanns någon stat här på jorden där en revolution betraktades som inte bara önskvärd utan också oundviklig, så var det förvisso tsarernas imperium. Detta gigantiska, klumpiga och ineffektiva land, ekonomiskt och tekniskt efterblivet och befolkat av 126 miljoner människor (1897), varav 80 procent var bönder och en procent bestod av börsadel, var organiserat på ett sätt som för alla bildade européer mot slutet av 1800-talet föreföll direkt förhistoriskt, nämligen som en byråkratisk autokrati. Redan detta faktum gjorde revolutionen till det *enda* sättet att ändra den statliga politikens inriktning, såvida man inte lyckades vinna tsarens öra och övertala honom att dra igång statsmaskineriet uppifrån. Det första steget — öronvinnandet — var knappast åtkomligt för särskilt många och garanterade därtill ändå inte att det andra steget verkligen togs. Eftersom man nästan universellt menade att en förändring av ena eller andra slaget var nödvändig var bokstavligt talat alla från vad som i väster skulle ha kallats moderat konservativa och ut till extremvänstern tvingade att bli revolutionärer. Enda frågan var vad för slags revolutionär man skulle bli.

Tsardömet hade alltsedan Krimkriget (1854-56) varit medvetet om att Rysslands stormaktsställning inte längre säkerställdes genom landets blotta storlek, stora befolkning och därav följande väldiga men primitiva armé. Det behövde rustas upp och moderniseras. Livegenskapens avskaffande 1861 — Ryssland och Rumänien var livegenskapens sista fästen i Europa — hade varit ett försök att släpa det ryska jordbruket in i 1800-talet men det åstadkom varken ett nöjt bondestånd (jmf. *Kapitalets tidsålder*, kapitel 10, 11) eller en modernisering av jordbruket. Genomsnittsavkastningen på spannmål i Europeiska Ryssland låg (1898-1902) strax under nio skäppor per tunnland, att jämföras med ca 14 skäppor i USA och 35,4 i Storbritannien.¹ Ändå ledde det faktum att stora områden nu öppnades för spannmålsodling till att Ryssland blev en av världens största spannmålsleverantörer. Nettoskörden av samtliga sädeslag ökade med 160 procent mellan det tidiga 1860-talet och 1900-talets början och exporten fem- till sexdubblades. Detta skedde dock på bekostnad av att de ryska bönderna gjordes mer beroende av världsmarknadens pris, som (för vetet) föll med närmare hälften under den världsomspännande jordbruksdepressionen.²

Eftersom bönderna varken sågs eller hördes kollektivt utanför sina byar, var det lätt att förbise missnöjet hos nästan hundra miljoner bönder, även om hungersnöden 1891 riktade en viss

¹ Hugh Seton-Watson, *The Russian Empire 1801-1917*, Oxford 1967, s. 507.

² P.I. Lyashchenko, *History of the Russian National Economy*, New York 1949, s. 453, 468 och 520.

uppmärksamhet på dem och deras situation. Dock var det inte bara så att deras missnöje skärptes av fattigdomen, jordhungern, höga skatter och låga spannmålspriser, utan därtill hade bönderna också sina egna speciella potentiella organisationsformer i de kollektiva bysamfund som kallades *obstjina* och vilkas ställning som officiellt erkända institutioner paradoxalt nog förstärktes efter livegenskapens upphävande. Det kom att förstärkas ytterligare på 1880-talet, sedan en del byråkrater fått för sig att de kunde betraktas som ovärderliga bastioner av gammal hävdvunnen lojalitet i kampen mot socialrevolutionärerna, medan andra, utifrån rakt motsatta ideologiska skäl, nämligen den ekonomiska liberalismen, krävde en snabb likvidering av systemet, genom att överföra byarnas jord i privat ägo. En direkt analog debatt fördes samtidigt bland revolutionärerna, vilket bidrog till en viss intern splittring. Narodnikerna (se *Kapitalets tidsålder*, kapitel 9) eller populisterna ansåg — med, det måste erkännas, ett visst osäkert och tvekande stöd från Marx själv — att revolutionära bondekommuner borde kunna bilda grunden till en direkt socialistisk omvandling av Ryssland, där man kunde undvika och kringgå den kapitalistiska utvecklingens fador. De ryska marxisterna däremot höll styvt på att detta inte längre var möjligt, eftersom kommunerna redan höll på att splittras i en landsbygdsbourgeoisie och ett proletariat, ömsesidigt fientligt inställda till varandra. De hade heller ingenting att frukta, eftersom de satte sin lit till arbetarna. Båda sidor i dessa två debatter ger ett klart och tydligt vittnesbörd om dessa bondekommuners betydelse, med all rätt med tanke på att de höll 80 procent av jorden i femtio provinser i Europeiska Ryssland i kollektiv besittning, mark som med jämna mellanrum omfördelades enligt gemensamma beslut. Kommunen höll visserligen på att falla sönder i de mer kommersialiserade regionerna i söder men mycket långsammare än marxisterna trodde och i norra och centrala Ryssland, förblev systemet nästan genomgående intakt. Där kommunen förblev stark, var den ett organ som gav uttryck åt den allmänna meningen inom byalaget om att stödja revolutionen eller, under andra omständigheter, om att ta tsarens och det heliga Rysslands parti, men där den undergrävdes, samlade den de flesta av sina bybor i ett militant försvar. Till all lycka faktiskt för revolutionen hade den ”klasskamp i byarna” som marxisterna förutsagt ännu inte utvecklats så långt att den äventyrade tillkomsten av en massiv rörelse som samlade alla bönder, rika som fattiga, mot adeln och staten.

Vad de än hade för politisk uppfattning var nästan alla i Rysslands offentliga liv, det legala eller det illegala, helt ense om att tsarens regering hade misskött jordreformen och försummat bönderna. Den hade ju i realiteten direkt ökat deras missnöje vid en tidpunkt då detta redan var akut, genom att föra över tillgångar från jordbruksbefolkningen till en massiv drive av statsunderstödd industrialisering på 1890-talet. Landsbygden stod för huvudparten av de ryska statsinkomsterna och höga skatter, tillsammans med höga skyddstullar och omfattande kapitalimporter, var nödvändiga för industrialiseringsprojektet som skulle ge det tsaristiska Ryssland ökad kraft och styrka genom en ekonomisk modernisering. Resultaten, som nåddes med en blandning av privat- och statskapitalism, var spektakulära. Antalet järnvägskilometer fördubblades åren 1890-1904 (delvis genom byggandet av den transsibiriska järnvägen), medan produktionen av kol, järn och stål allesammans fördubblades under seklets fem sista år.³ Myntets baksida var att det kapitalistiska Ryssland nu också hade skaffat sig ett snabbt växande industriproletariat, koncentrerat till osedvanligt stora fabrikskomplex i några få stora centra och följaktligen också början till en arbetarrörelse, som naturligtvis var försvuren åt den samhälleliga revolutionen.

En tredje följd av den snabba industrialiseringen var att den var så oproportionerligt stark i de icke storryska områdena i imperiets utkanter i väster och söder — som t.ex. i Polen, Ukraina och (oljeindustrin i) Azerbajdzjan. Både sociala och nationella spänningar intensifierades allt mer, framför allt när den tsaristiska regeringen från 1880-talet försökte stärka sitt politiska grepp om imperiet genom en systematisk russifiering av skolväsendet. Som vi redan sett

³ Ibidem, s. 528-29.

innebar denna kombination av socialt och nationellt missnöje att olika varieteter av den nya socialdemokratiska (marxistiska) rörelsen de facto blev ”nationalpartier” (se sid. 216 ovan) i flera, kanske de flesta, av de politiskt mobiliserade minoritetsfolken i det tsaristiska imperiet. Att en georgier (Stalin) kunde bli härskare i Ryssland efter revolutionen, var mindre av en historisk slump än att en korsikan (Napoleon) blev härskare i Frankrike efter revolutionen.

Alla europeiska liberaler hade alltsedan 1830 följt och sympatiserat med den av godsäg-
 araristokratin ledda polska nationella frihetsrörelsen mot den tsaristiska regim, som härskade
 över den i särklass största delen av detta sönderstyckade land, även om nationalismen inte
 gjorde mycket väsen av sig efter nederlaget i upproret 1863. * Från cirka 1870 och framåt
 vände de sig också vid — och stödde — den nya tanken på en annalkande revolution i själva
 hjärtat av det imperium som styrdes av ”hela Rysslands självhärskare”, både därför att
 tsardömet självt visade tecken både till yttre och inre svaghet och därför att det nu trädde fram
 en synnerligen påtaglig revolutionär rörelse, till en början rekryterad nästan helt från den så
 kallade ”intelligentian”: söner och i aldrig tidigare skådad grad döttrar till adeln och gods-
 ägarna, till medelklassen och andra bildade skikt, inklusive — för första gången — en hel del
 judar. Den första generationen av dessa var i huvudsak narodniker (populister) (jmf.
Kapitalets tidsålder, kapitel 9) som hoppades på bönderna, som struntade blankt i dem. Då
 var de mer framgångsrika som terroristgrupper — och gav ett dramatiskt bevis för den saken
 när de 1881 lyckades mörda tsaren, Alexander II. Även om terrorismen inte försvagade
 tsarismen särskilt mycket, gav de dock den ryska revolutionära rörelsen en hög internationell
 profil och hjälpte till att skapa en bokstavligt talat universell enighet, utom på yttersta höger-
 kanten, om att en rysk revolution var både nödvändig och oundviklig.

Efter 1881 krossades och skingrades narodnikerna men levde upp igen som ett ”socialrevo-
 lutionärt” parti i början av 1900-talet och vid det laget var också byarnas folk redo att lyssna
 till dem. De skulle så småningom komma att bli det största landsbygdspartiet på vänster-
 kanten även om de också återupplivade sin terroristflygel, som vid det här laget var infiltrerad
 av den hemliga polisen.** I likhet med alla andra som såg fram mot en rysk revolution av
 något slag hade narodnikerna flitigt studerat olika lämpliga teorier västerifrån och följaktligen
 också läst den sociala revolutionens kraftfullaste och tack vare Första Internationalen
 prominentaste teoretiker, Karl Marx. I Ryssland var till och med folk som på andra håll skulle
 ha varit liberaler marxister redan före 1900, eftersom de liberala västerländska teorierna
 verkade så socialt och politiskt osannolika, medan marxismen åtminstone förutsade en fas av
 kapitalistisk utveckling innan kapitalismen störtades av proletariatet.

Det är alltså föga förvånande att de revolutionära rörelser som växte upp på ruinerna av
 populismen från 1870-talet var marxistiska, även om de inte organiserade sig i ett ryskt
 socialdemokratiskt parti utan snarare bildade ett helt komplex av rivaliserande men ibland
 samarbetande socialdemokratiska partier under Internationalens beskydd. Samlingens tid kom
 först i slutet av 1890-talet. Vid det laget fanns det en viss realistisk grund för tanken på ett
 parti byggt på industriproletariatet, även om det starkaste masstödet för socialdemokratien vid
 denna tid sannolikt stod att söka bland de fattigdomsplågade och proletariserade hantverkarna
 och hemarbetarna i norra delen av Pale, det judiska Bunds högborg (1897). Vi har vant oss
 vid att följa utvecklingen hos den speciella grupp bland de marxistiska revolutionärerna som
 till slut fick överhanden, nämligen den som leddes av Lenin (V. I. Uljanov, 1870-1924), vars

* De områden som annekterades av ryssarna var själva det polska kärnlandet. Polska nationalister gjorde också
 motstånd, men från en svagare position som minoritet i de områden som annekterats av Tyskland. I den öste-
 rrikiska sektorn kom man däremot fram till en tämligen komfortabel kompromiss med Habsburgmonarkin, som
 behövde polskt stöd med att etablera en politisk balans mellan sina stridande nationaliteter.

** Dess ledare, polisagenten Azev (1869-1918), ställdes inför den komplicerade uppgiften att dels ta livet av ett
 tillräckligt antal framstående personer för att tillfredsställa sina kamrater, dels avslöja och förråda tillräckligt
 många av dessa för att tillfredsställa polisen, utan att förlora någondera partens förtroende.

bror hade avrättats för delaktighet i mordet på tsaren. Hur viktigt detta än må vara, inte minst genom Lenins utomordentliga snille i att förena revolutionens teori och praktik, är det ändå tre saker man bör hålla i minnet, nämligen att bolsjevikerna^{***} bara var en av flera grupperingar i och omkring den ryska socialdemokratin (som i sin tur bara var ett av flera olika nationella socialistpartier i tsardömet). Därtill kommer att de i realiteten inte blev ett separat parti förrän 1912, vid en tidpunkt då de med all sannolikhet hade majoriteten av den organiserade arbetarklassen bakom sig. För det tredje finner vi att ur utländska socialisters och sannolikt också ur de vanliga ryska arbetarnas synpunkt verkade distinktionerna mellan de olika slagen av rysk socialism obegripliga eller vara av sekundär betydelse, eftersom alla var lika förtjänta av stöd och sympati i sin egenskap av tsarismens fiender. Den viktigaste skillnaden mellan bolsjevikerna och de andra var sålunda att Lenins kamrater var bättre organiserade, effektivare och mer pålitliga.⁴

Att den sociala och politiska oron växte sig allt starkare och farligare blev så småningom uppenbart också för tsarens regeringar, även om bondeoroligheterna lade sig några decennier efter livegenskapens avskaffande. Tsardömet gjorde ingenting för att hindra, utan uppmunttrade ibland rentav den antisemitism som då och då bröt fram med stort och folkligt stöd, såsom i den stora vågen av pogromer 1881. Man finner dock att det folkliga deltagandet var klart svagare bland storryssarna än i Ukraina och Balticum, dit huvudparten av imperiets judiska befolkning var koncentrerad och de allt sämre behandlade och allt mer diskriminerade judarna drogs i allt större utsträckning till de revolutionära rörelserna. Regimen, medveten om socialismens potentiella faror, försökte å sin sida med arbetslagstiftning och organiserade i början av 1900-talet för en kortare tid rentav ett slags antifackförbund under polisjär övervakning, som snart i realiteten blev verkliga fackföreningar. Det var även den stora massakern på en demonstration ledd från fackligt håll som faktiskt drev fram revolutionen 1905 och från 1900 hade det blivit allt mer uppenbart att oron i samhället ökade allt snabbare. De slumrande bondeupploppen började vakna till nytt liv omkring 1902, samtidigt som arbetare organiserade formliga generalstrejker i Rostov vid Don, Odessa och Baku (1902-03).

Instabila regimer gör klokt i att undvika att driva en alltför äventyrlig utrikespolitik men tsarens Ryssland kastade sig rätt ut i en sådan, i sin egenskap av stormakt (om ock med överdimensionerade lerböcker), och envisades med att vilja spela den roll i de imperialistiska erövringarnas era som man betraktade som sin. Det område man valt var Fjärran Östern — den Transsibiriska järnvägen byggdes i stor utsträckning för att penetrera denna region och här stötte den ryska expansionen ihop med den japanska, båda på Kinas bekostnad. Som vanligt i dessa imperialistiska episoder komplicerades bilden av obskyra och förhoppningsvis lukrativa affärer genomförda av lika skumma entreprenörer. Eftersom det än så länge bara var stackars hopplösa Kina som utkämpat ett krig mot Japan, blev det ryska imperiet i början av 1900-talet det första land som undervärderade detta formidabla Japan. Det rysk-japanska kriget 1904-05 krävde visserligen 84 000 döda och 143 000 sårade japaner⁵ men blev samtidigt en snabb och förödmjukande katastrof för Ryssland, ett nederlag som underströk tsarismens svaghet. Nu gav sig till och med medelklassliberalerna, som börjat organisera sig som en politisk opposition efter 1900, ut på gatorna för att demonstrera och medveten om de stigande revolutionsvågorna ökade tsaren tempot i fredsförhandlingarna. Revolutionen bröt dock ut i januari 1905 innan förhandlingarna ännu var avslutade.

Revolutionen 1905 var, som Lenin uttryckte saken, ”en borgerlig revolution, genomförd med proletära medel”. ”Proletära medel” är kanske en alltför stor förenkling, även om det var

*** Kallade bolsjevik sedan de temporärt fått majoriteten vid RSDP:s första verkliga kongress (1903). Ryska *bolsje* = mera, *mensje* = mindre.

⁴ Michael Futrell, *Northern Underground: Episodes of Russian Revolutionary Transport and Communication Through Scandinavia and Finland*, London 1963, passim.

⁵ M.S. Anderson, *The Ascendancy of Europe 1815-1914*, London 1972, s. 266.

arbetarmassornas strejker i huvudstaden och sympatistrejker i de flesta av imperiets industri-städer som först tvingade regeringen till reträtt och senare skapade det tryck som ledde till löftet den 17 oktober om något som liknade en författning. Dessutom var det arbetarna, säkert med gamla byerfarenheter bakom sig, som spontant formade sig till ”råd” (ryska: *sovjet*er), bland vilka S:t Petersburgsovjeten av arbetarrepresentanter, som upprättades den 13 oktober, fungerade inte bara som ett slags arbetarriksdag, utan sannolikt också under en kortare period som den effektivaste makthavaren i landets huvudstad. De socialistiska partierna insåg snabbt rådets betydelse och åtskilliga tog själva aktiv och framträdande del i dem — som t.ex. den unge Leo Davidovitj Trotskij (1879-1940) i S:t Petersburg.* Hur viktig arbetarnas intervention än var, koncentrerade som de var till huvudstaden och andra politiskt känsliga centra, så var det dock — precis som 1917 — utbrotten av massiva bonderevolter i Svarta jordbältet, Volgas floddal och delar av Ukraina och de väpnade styrkornas sammanbrott, dramatiserat av myteriet på pansarkryssaren Potemkin, som till slut knäckte det tsaristiska motståndet. Lika betydelsefullt var den samtidiga mobiliseringen av det revolutionära motståndet bland de mindre nationaliteterna.

Revolutionens ”borgerliga” karaktär kunde tas för given och det gjorde man också. Inte nog med att medelklasserna var överväldigande positivt inställda till revolutionen och att studenterna (till skillnad från oktober 1917) nästan mangrant slöt upp bakom den, dessutom accepterade både liberaler och marxister nästan enhälligt att revolutionen, om den lyckades, bara kunde leda till att man upprättade ett västerländskt borgerligt parlamentariskt system med dess medborgerliga och politiska rättigheter; det var där den marxistiska klasskampens senare stadier skulle komma att utspelas. Det rådde med andra ord enighet om att uppbyggandet av socialismen inte stod på den närmaste revolutionära dagordningen, om inte annat så för att Ryssland var alltför efterblivet, att det varken ekonomiskt eller socialt var moget för socialismen.

Den saken var alla överens om, utom Socialrevolutionärerna, som fortfarande drömde sin allt mer otroliga dröm om bondekommuner som förvandlades till socialistiska enheter — en dröm som paradoxalt nog förverkligades först av *kibbutzim* i Palestina, produkter av de minst typiska musjiker som världen någonsin skådat, de socialistiska och nationalistiska stadsjudar som efter misslyckandet för 1905 års revolution emigrerade från Ryssland till det heliga landet. Lenin insåg dock lika klart som de tsaristiska myndigheterna att den liberala bourgeoisie i Ryssland — och bourgeoisie som sådan — både numeriskt och politiskt var alldeles för svag för att kunna ta över från tsarväldet, precis som de ryska privatkapitalist-företagen var alltför svaga för att kunna modernisera landet utan utländsk företagsamhet och statliga initiativ. Till och med när revolutionen stod på sin höjdpunkt, gjorde myndigheterna bara blygsamma politiska eftergifter som låg långt från en borgerlig-liberal författning. Allt man erbjöd var föga mer än ett indirekt valt parlament (Duman), med begränsad makt över rikets finanser och ingen alls när det gällde rikets styrelse och ”de grundläggande lagarna” och år 1907, när den revolutionära oron börjat lägga sig och de manipulerade valen ändå vägrade att producera en tillräckligt harmlös дума avskaffades det mesta som fanns kvar av författningsförslaget. Det rörde sig visserligen inte om någon direkt återgång till autokratien, men i praktiken hade tsarväldet kommit på fötter igen.

Händelserna 1905 hade bevisat att regimen faktiskt kunde störtas. Det nya med Lenins inställning, i jämförelse med hans huvudkonkurrenter mensjevikernas idéer, var att Lenin insåg att med tanke på bourgeoisie svaghet eller frånvaro, var det nödvändigt att utkämpa den borgerliga revolutionen så att säga utan bourgeoisie. Den skulle genomföras av arbetarklassen, organiserad och ledd av en väldisciplinerad förtrupp av yrkesrevolutionärer — en i& som var Lenins avgörande bidrag till nittonhundratalets politik — och förlita sig på

* De flesta andra välkända socialister levde i exil och kunde inte återvända till Ryssland för att göra några effektiva insatser.

stödet från de jordhungeriga bönderna, vilkas politiska tyngd var direkt avgörande i Ryssland och vars revolutionära potential nyligen hade demonstrerats. Detta resonemang förblev i stort sett leninisternas inställning fram till 1917. Föreställningen om att arbetarna i bourgeoisins frånvaro skulle kunna ta makten själva och fortsätta direkt till nästa stadium av den sociala revolutionen ("den permanenta revolutionen") hade faktiskt tagits upp helt kort under revolutionen — om också bara för att animera en proletär revolution i väst, varförutan en rysk socialistregims chanser på lång sikt betraktades som helt försumbara. Lenin funderade en del över denna idé men förkastade den ändå som opraktisk.

Det leninistiska perspektivet byggde på arbetarklassens fortsatta tillväxt, på att bönderna skulle förbli en revolutionär kraft — och naturligtvis också på att man mobiliserade och allierade sig med eller åtminstone neutraliserade de nationella befrielsekrafter som var en uppenbar tillgång för revolutionen, i så måtto att de var fiender till tsarismen. (Härav Lenins envisa hävdande av de olika nationernas rätt att själv bestämma över sina öden, rentav att begära utträde ur Ryssland, trots att bolsjevikerna var organiserade som ett enda allryskt och så att säga a-nationellt parti. Proletariatets ökning blev förvisso remarkabel, när Ryssland nu gick in i en ny fas av våldsam industrialisering de sista åren före 1914. De ungdomar från landet som nu strömmade in till fabrikena i Moskva och S:t Petersburg valde snarare de radikala bolsjevikerna än de moderata mensjevikerna, för att inte tala om de eländiga lägren ute i provinserna av rök, kol, järn, textilier och gyttja — Donetsbäckenet, Ural, Ivanovo — vars arbetare alltid visat en dragning till bolsjevismen. Efter några år av demoralisering efter revolutionens nederlag 1905, välde från 1912 en ny enorm våg av oro fram bland proletärerna, en utveckling som fick en drastisk illustration genom massakern på tvåhundra strejkande arbetare borta i de fjärranliggande (brittiskägda) sibiriska guldfälten vid floden Lena.

Frågan var dock om bönderna skulle ha kvar sin revolutionära glöd? Den tsaristiska regeringen under den skicklige och beslutsamme ministern Stolypin hade reagerat på händelserna 1905 genom att skapa en stor och konservativ organisation av bönder, och samtidigt förbättra produktiviteten inom jordbruket genom en helhjärtad satsning på en rysk motsvarighet till den brittiska *enclosure movement*. Avsikten var att bondekommunen systematiskt skulle brytas sönder i privatägda jordbruk, till fördel och fromma för den klass av kommersiellt inställda storföretagare inom jordbruket som kallades "kulaker". Om Stolypin segrade i sin satsning på "de starka och nyktra" och lyckades åstadkomma en social polarisering med rika bybor och de jordfattiga, skulle den differentiering bland bönderna som Lenin förutspått faktiskt bli verklighet; men när han ställdes inför idén i verkligheten, insåg han med sin vanliga, skarpögda blick för de politiska realiteterna, att en sådan utveckling inte skulle vara till hjälp för revolutionen. Det går helt enkelt inte att avgöra om Stolypins åtgärder i det långa loppet skulle ha nått det förväntade politiska resultatet. Systemet togs upp litet varstans i de mer kommersialiserade provinserna i söder, framför allt Ukraina, men blev mindre populärt på andra håll.⁶ Eftersom Stolypin själv eliminerades ur tsarens regering år 1911 och mördades strax efteråt och imperiet såsom sådant bara hade åtta år av fred kvar 1906, är frågan akademisk.

Klart är att nederlaget för revolutionen av år 1905 varken hade åstadkommit något potentiellt borgerligt alternativ till tsarväldet eller givit detta mer än på sin höjd en respittid på säg ett halvt dussin år. När det sålunda 1912-14 återigen kokade av oro i samhället var Lenin övertygad om att en revolutionär situation närmade sig på nytt. Sommaren 1914 var allt som stod i revolutionens väg styrkan och den solida lojaliteten hos tsarens byråkrati, polis och väpnade styrkor, som — till skillnad från 1905 — inte var vare sig demoraliserade eller upptagna på annat håll⁷ — och kanske också passiviteten hos de ryska medelklassintellek-

⁶ T. Shanin, *The Awkward Class*, Oxford 1972, s. 38, noter.

⁷ Jag följer de argument som är upptagna i L. Haimsons banbrytande artiklar i *Slavic Review*, nr 23, 1964, s. 619-

tuella, som demoraliserade av nederalaget 1905 i stor utsträckning lämnat den politiska radikalismen och i stället ägnade sig åt irrationalism och dagens kulturella avantgarde.

Som i så många andra europeiska länder dämpade krigsutbrottet ned den ackumulerade samhälleliga och politiska spänningen, men när den perioden gått över, blev det allt tydligare att tsarväldet var dömt. 1917 föll det också slutgiltigt samman.

År 1914 hade revolutioner skakat alla de gamla imperierna, från Tysklands östgräns ända ner till Kinesiska sjön och den mexikanska revolutionen, agitationen i Egypten och den indiska nationella rörelsen visade att revolutionen nu även började erodera de nya imperiernas öppna eller dolda imperialism. Dess egentliga innebörd var långtifrån klar ännu och det var lätt att underskatta betydelsen av de lågor som flackade bland Lenins ”brännbara material i världspolitiken”. Än så länge stod det inte klart för någon att den ryska revolutionen skulle åstadkomma en kommunistregim — världshistoriens första — och bli den centrala händelsen i nittonhundratalets världspolitik, på samma sätt som den franska revolutionen hade varit den centrala händelsen i artonhundratalets världspolitik.

En sak stod dock redan klar, nämligen att av alla tänkbara utbrott i vår planets väldiga samhälleliga jordbävningsszon, måste en rysk revolution ändå bli den som fick de största internationella återverkningarna, då till och med de ofullständiga och temporära konvulsionerna 1905-06 hade fått både snabba och dramatiska effekter. Den kom säkerligen att fungera som katalysator för de persiska och turkiska revolutionerna och påskynda dem, liksom den sannolikt också drev på den kinesiska. Dessutom hade den, genom att stimulera den österrikiske kejsaren att införa allmän rösträtt, bidragit till omvandlingen av det Habsburgska imperiets trassliga politik och gjort den ännu mer instabil. För Ryssland var trots allt en ”stormakt”, en av de fem hörnpelarna i det eurocentrerade internationella systemet och om man bara räknade med moderländerna var Ryssland det i särklass största, folkrikaste och råvarurikaste av dem alla. En revolution i en sådan stat måste få långtgående verkningar över hela vår planet, av exakt samma orsaker som gjort den franska till den i särklass viktigaste bland alla de många revolutionerna mot slutet av 1700-talet.

De potentiella återverkningarna av en rysk revolution skulle dock bli ännu större än 1789. Landets rent geografiska utsträckning och mängden av nationer i ett imperium som sträckte sig från Stilla havet till Tysklands gräns, måste innebära att ett ryskt sammanbrott skulle påverka ett långt större antal länder i två världsdelar än bara någon marginell eller isolerad stat i Europa eller Asien. Det avgörande faktum att Ryssland samtidigt kunde placeras i jordens två världar, de avancerades och de efterblivnas, att det både var erövrare och offer, måste ge en rysk revolution en enorm potentiell resonans i båda världarna. Tsardömet var ju både ett stort industriland och ett land som ekonomiskt fortfarande levde kvar i ett slags medeltida bondeekonomi — en stormakt som halvt om halvt var en koloni. Det var ett samhälle vars prestationer på det intellektuella och kulturella området väl kunde mäta sig med sina motsvarigheter i väst och ett samhälle vars bondesoldater 1904-05 bara gapade år hur moderna deras besegrare var. Kort sagt — en rysk revolution skulle vara lika relevant både för arbetarorganisationerna i väster och för revolutionärerna i öster, dvs både för Tyskland och Kina.

Tsardömet Ryssland exemplifierade i sig alla existerande motsägelser under imperiernas tidsålder. Allt som krävdes för att få dem att samtidigt explodera var det världskrig som alla menade blev allt troligare men som ingen var i stånd att förhindra.

Lästips

E H Carr, [Ryska revolutionen, del 1](#) (om 1905 och 1917 års revolutioner)

Isaac Deutscher, [Den väpnade profeten](#) (behandlar åren 1879-1921)

Lenin, [Kapitalismens utveckling i Ryssland](#) (skriven 1899)